

Nargile Kullanım Özellikleri Nedenleri Farkındalıkları: Erkek Nargile Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma

Hookah Usage Characteristics, Reasons, Awareness: A Study on Male Hookah Users

Ömer ÖZER¹, Aydoğan Aykut CEYHAN²

Makale Bilgisi/ Article Information

Geliş/ Received: 2021-01-26
Kabul/ Accepted: 2021-05-04
Yayın/ Published: 2021-07-21

Araştırma makalesi/ Research article

Doi: 10.47155/mamusbbd.868970

Kaynakça Bilgisi/ Citation Information

Özer, Ö. & Ceyhan, A. A. (2021). Nargile kullanım özellikleri, nedenleri, farkındalıkları: Erkek nargile kullanıcıları üzerine bir araştırma. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-14.
<https://doi.org/10.47155/mamusbbd.868970>

Özer, Ö. & Ceyhan, A. A. (2021). Hookah usage characteristics, reasons, awareness: A study on male hookah users. *Maarif Mektepleri International Journal of Social and Humanistic Sciences*, 4(1), 1-14.
<https://doi.org/10.47155/mamusbbd.868970>

Öz

Günümüzde tütün ve tütünün farklı şekillerde kullanımı her geçen gün artmaktadır. Özellikle son yıllarda nargile şeklinde tütün kullanımı önemli ölçüde artmıştır. Bu çalışmanın temel amacı nargile kullanan bireylerin nargileye yönelik bilgi, tutum ve davranışlarını ortaya koymaktır. Çalışma grubu nargile ile ilgili bir Facebook grubuna üye olan 265 erkek kullanıcıdan oluşmaktadır. Veriler kullanıcılara çevrimiçi olarak sunulan anket formu aracılığı ile toplanmıştır. Araştırma bulguları, nargile kullanıcılarının %90.90'nının iki yıldan fazla süredir nargile kullanıcısı olduğunu, yarısından biraz fazlasının (% 52.10) her gün sigara içtiğini ve nargile en çok evde (% 49.01) kullanıldığını göstermektedir. Hiç sigara içmediğini belirten nargile kullananların oranı ise % 59,6'dur. Nargile kullanıcıları, çoğunlukla nargile kullanmadan en fazla 2-5 gün arasında geçirebilmektedir (% 30.90). Ayrıca kullanıcıların % 88.30'unun nargile nedeniyle herhangi bir sağlık sorunu yaşamadığı, ancak % 11.70'inin nargile kaynaklı sağlık sorunu yaşadığı görülmektedir. Nargile kullanıcılarının nargile kullanmaya başlamasının ana nedenleri merak (% 30.72) ve arkadaş etkisi (% 22.87) şeklinde ifade edilmektedir. Nargile kullanmanın başlıca nedeni ise tadı ve kokusundan hoşlanmak (% 57,47) olarak belirtilmektedir. Kullanıcıların büyük çoğunluğu nargilenin sağlığa zararlı olduğunu farkında olmasına rağmen (% 79,60), nargilenin sigaradan daha az zararlı olduğunu düşünenlerin oranının da çok yüksek olması (% 63) dikkat çekmektedir. Bu bulgular, tütünün, nargile gibi yoğun kullanımının azaltılması ve kullanıcıların nargilenin de sigara kadar zararlı olduğu konusunda bilgilendirilmesi ve nargile kullanımının bırakılması için gerekli yardımın sağlanması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

¹ Anadolu Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi, Dr

² Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, Prof. Dr.

omer_oz@anadolu.edu.tr

0000-0003-2740-2723

aceyhan@anadolu.edu.tr

0000-0003-0174-3642

Anahtar Kelimeler: Nargile, Tütün, Madde Bağımlılığı

Abstract

Use of tobacco and tobacco in different forms is increasing day by day. Especially in recent years, the use of tobacco in the form of hookah has increased significantly. In this study, we aimed to reveal the hookah usage patterns of individuals who are hookah users. Study group consists of 265 men who are members of a Facebook group about shisha. Data from these users were obtained through the hookah use behavior questionnaire completed online. Research findings show that 90.90% of hookah users have been hookah users for more than two years, slightly more than half (52.10%) have been smoking daily, and that hookah is most commonly used at home (49.01%). In addition, the rate of hookah users who stated that they had never smoked was 59.60%. Hookah users can mostly stop between 2-5 days without using hookah (30.90%), 88.30% of the users do not have any health problems due to hookah, but 11.70% have health problems. The main reasons for hookah users to start using hookah are because they are most curious (30.72%) and they use it with the influence of friends (22.87%). The main reasons for still using hookah are because they like it (57.47%). Although the vast majority of users are aware that hookah is harmful to health (79.60%), it is noteworthy that those who think that hookah is less harmful than cigarettes have a very high rate (63%). These findings reveal the need to reduce the intensive use of tobacco as hookah and to inform users that it is as harmful as smoking and to provide necessary assistance to cessation.

Keywords: Shisha, Tobacco, Substance Addiction

Giriş

Geçmişten günümüze tüm toplumlarda bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımı önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda bağımlılık yapıcı maddelerden tütün ve tütün ürünlerinin kullanımı önemli bir sorun haline gelmiştir. Tüm dünyada tütün ürünlerinin kullanımının, doğrudan ve dolaylı ölüm nedeni olduğu yaygın bir biçimde ifade edilmektedir. Bu çerçevede, Türk Toraks Derneği, TTD (2018) tarafından her yıl yaklaşık yedi milyondan fazla insanın tütün kullanımından kaynaklı ölümünün söz konusu olduğu belirtilmekte, bu sayının ise altı milyonundan fazlasının doğrudan tütün kullanımından ve yaklaşık bir milyonunun da tütün ürünü kullanmamasına karşın dolaylı olarak tütün ürününe maruz kalmaktan kaynaklandığı vurgulanmaktadır. İlerleyen yıllarda bu sayının sekiz milyonu aşacağını tahmin edilmektedir (Ergüder, 2012). Dünya Sağlık Örgütü -DSÖ (2008) tarafından ise tütün kullanımı nedeniyle 20. Yüzyılda 100 milyon kişinin öldüğü, 21. Yüzyılda ise tütün ve tütün ürünleri kullanımının bir milyar kişinin ölümüne yol açabileceği belirtilmektedir.

Tütün ve tütün ürünlerinin doğrudan kullanımı veya buna dolaylı olarak maruz kalma durumu bireylerin hemen ölümüne yol açmamaktadır. Tütün kullanımı yıllar içerisinde bireylerin sağlık durumları üzerinde önemli rahatsızlıklara ve olumsuz etkilere yol açmakta, böylece uzun yıllar boyunca çok daha fazla kişiyi etkilemesi söz konusu olabilmektedir. Nitekim tütün ve tütün ürünlerinin doğrudan kalp-damar sağlığını tehdit ettiği ve bu hastalıklar için başlıca risk faktörü olduğu (TTD, 2018), bunun yanı sıra akciğer kanseri ve kronik obstrüktif akciğer hastalığında (KOA) da öne çıktığı ifade edilmektedir (Aslan vd. 2010). Yine, tütün ürünlerinin kullanımının oluşturduğu bu olumsuz etkiler, pandemi sürecinde de kullanıcıları hastalığın olumsuz etkileri açısından önemli bir risk grubu haline getirmiştir. Bunu destekler biçimde tütün kullanımının COVID-19 hastalığı ile ortaya çıkan durumu ağırlaştırmasının söz konusu olduğu (Halk Sağlığı Derneği, HASUDER 2020) ve sigara gibi tütün ürünlerinin dumanının bırakılması ile ortaya çıkan mikroskobik damlacıkların COVID 19 virüsünü bulaştırma riski taşıdığı belirtilmektedir (*British Broadcasting Corporation, BBC News, 2020*).

Tütün ürünlerinin sağlık üzerindeki bu olumsuz etkileri göz ardı edilerek, ekonomiye katkı sağlayıcı bir bitki olarak görülmüş olsa da günümüzde insan sağlığına olumsuz etkileri

daha fazla tartışılır hale gelmiştir. Bağımlılık yapıcı bir madde olarak tütün kullanımının ortaya çıkardığı bu ciddi sonuçlar uluslararası organizasyonları ve ulusal yönetimleri de harekete geçirmiştir. Bu çerçevede 2008 yılında Dünya Sağlık Örgütü tütün ve tütün ürünlerinin kullanım durumunu ve bunu durdurmaya yönelik müdahalelerin etkisini değerlendiren ilk raporunu yayınlamıştır (DSÖ, 2008). Ülkemizde ise 7/11/1996 tarihli ve 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun ile önemli bir adım atılmış ve Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (HSGM) tarafından hazırlanan 2018-2023 Tütün Kontrolü Strateji Belgesi ve Eylem Planında yer alan önlemler ve çalışmalar ile önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Bu kapsamda, tütün ürünlerinin kontrolüne ilişkin en son 2019 yılında yayınlanan Tütün Mamullerinin Üretim Şekline, Etiketlenmesine ve Denetlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik önemli bir kazanım olarak ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde, tütün ve tütün ürünlerinin kullanımının kontrolüne yönelik alınan önlemler ve ilerlemelere rağmen, tüm dünyada olduğu gibi gençler arasında tütün ürünlerinin kullanımının endişe verici biçimde arttığı belirtilmektedir (Türk Toraks Derneği, 2018). Bu tütün ürünleri, 1996 tarihli Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun'da tütürme, emme, çiğneme ya da buruna çekerek kullanılmak üzere üretilmiş, hammadde olarak tamamen veya kısmen tütün yaprağından imal edilmiş maddeyi ifade edecek biçimde tanımlanmıştır. Ayrıca, tütün içermeyen ancak tütün mamulünü taklit eder tarzda kullanılan her türlü nargile ve sigara da tütün ürünü olarak nitelendirilmiştir. Son yıllarda sigaradan sonra en yoğun bir biçimde tütün bitkisinin kullanım biçiminin nargile olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle gençler arasında oldukça farklı aromatik tatlar ile zenginleştirilmiş nargile kullanımının hızla arttığı ve gençler için kafelerde kullanım biçiminin oldukça popüler hale geldiği görülmektedir. Aynı zamanda ülkemiz ile paralel biçimde Arap yarımadası, İran, Pakistan, Hindistan'da oldukça yaygın olan nargile kullanımının, son dönemde Avrupa ve Amerika'da da yaygın bir tütün tüketim şekli haline gelmiş olduğu belirtilmektedir (Knishkowsky ve Amitai 2005).

Tüm tütün ürünlerinde olduğu gibi, nargile kullanımı da çoğu zaman bağımlılık yapıcı bir ürün olarak algılanmamaktadır. Oysa, gençler arasında gittikçe kullanımı artan nargile de içerdiği nikotin nedeniyle bağımlılık yapıcıdır ve sigara kadar sağlığa zararlıdır (Türk Toraks Derneği, 2018). Bu özelliği ile nargile tütün kullanımından kaynaklı birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Nargile kullanımının uzun vadeli etkileri henüz belirlenmiş olmamakla birlikte kardiyovasküler problemler ve çeşitli kanserler ile ilişkileri ortaya konmuştur. Aynı zamanda enfeksiyon riski ve salgınların yayılma hızını artırdığı ve akciğer kanserine neden olduğu ifade edilmektedir (Kadhun vd. 2015; Shaikh vd. 2008). Nargilenin sağlığa etkilerini konu edinen bir derleme çalışmasında nargile kullanımı ile hiperglisemi, pankreas ile ilgili sorunlar, kardiyovasküler problemler, ağız ve diş sağlığı ile ilgili problemler, mide problemleri ve özofagus kanserleri, prostat kanseri, alınan kimyasal maddeler yüzünden kanserojen maddeler ile temas etme sıklığı arasında ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır (Aslam vd. 2014). Nargile kullanımının sigara ile zararlarının karşılaştırdığı bir diğer çalışma ise nefes darlığı, yüksek tansiyon, uyku problemleri, artmış kan şekeri gibi problemlerin benzer oranda olduğu; öksürük, göğüs ağrısı ve hızlı kalp atışı gibi şikâyetlerin sigara kullanan kişilerde daha yoğun olduğunu göstermektedir (Husain vd. 2016).

Alanyazında nargile kullanımının fiziksel zararlarını konu alan çalışmaların yanı sıra bireylerin nargile kullanım alışkanlıklarını ve nargile kullanımı ile ilgili değişkenleri ele alan çalışmalar da söz konusudur. Alanyazında 2003-2012 yılları arasında nargile kullanımını konu alan çalışmalar değerlendirildiğinde her yıl daha fazla çalışmanın gerçekleştirildiği, çalışmaların sıklıkla Asya ülkeleri ile Arap ülkelerindeki örneklemeleri konu edindiği

görülmektedir (Zyoud, Al-Jabi, ve Sweileh 2014). Malezya’da nargile kullanan bireylerin kullanım alışkanlıklarının değerlendirildiği bir çalışmada, kullanıcıların çoğunun 20-30 yaş aralığındaki gençlerden oluştuğu, kullanıcıların nargile ile ilişkili sağlık problemleri yaşadığı, ancak sigara ile kıyaslandığında nargilenin olası zararları hakkında daha az bilgi sahibi oldukları ifade edilmektedir (Wong vd. 2016). Benzer bir şekilde tıp öğrencilerinin de çoğunluğunun nargilenin zararlı olmadığına dair inançlara sahip olduğu, nargile kullanımı ile aile problemleri, arkadaşlarla problemleri ve finansal problemleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu ifade edilmektedir (Al-Naggar ve Bobryshev 2012). Pakistan ve Suudi Arabistan’da gerçekleştirilen çalışmalarda da benzer bulgular olduğuna işaret edilmekte olup, bireylerin nargile kullanımına ilişkin mitleri olduğu ifade edilmektedir. Bu durum, nargile kullanımının sigaraya göre daha az zararlı olduğuna dair inançları pekiştirmekte ve kullanım sıklığını artırmaktadır (Taha vd. 2010; Jawaid vd. 2008; Muzammil vd. 2019; Khan ve Siddiqui 2010).

Alanyazında Türkiye’deki nargile kullanımı konusunda gerçekleştirilen çalışmalar ise sınırlı sayıdadır. Mevcut çalışmalar, genel olarak üniversite öğrencilerine yönelik gerçekleştirilmiş çalışmaları içermektedir. Bu çalışmalardan 5221 öğrencinin katıldığı bir çalışmada birinci sınıf öğrencilerinin %18.90’unun dördüncü sınıf öğrencilerinin ise %24.50’sinin nargile kullandığı belirlenmiştir (Özcebe vd. 2014). Aktaş, Hıdıroğlu ve Karavuş (2018)’in gerçekleştirdiği çalışmada ise üniversite öğrencileri arasında nargile kullanma oranının oldukça yüksek olduğu, özellikle sigara kullanan kişilerde nargile de kullanma oranının daha yüksek olduğu, nargile içme sebeplerinin ise aromanın tadından hoşlanılması ve sosyal ortama uyum çabası olduğu bulunmuştur. Filiz (2007)’in çalışmasında ise üniversite öğrencilerinde yaş, cinsiyet, barınma biçiminin nargile kullanım sıklığı konusunda belirleyici olduğu ifade edilmektedir.

Alanyazında odak noktası nargile olmamakla birlikte tütün ürünlerinin kullanımını inceleyen çalışmalarda da nargile kullanımının dikkate alındığı görülmektedir. Bu çerçevede sağlık meslek yüksekokulu öğrencilerinin tütün kullanımlarını inceleyen bir araştırmada öğrencilerin %65.10’inin en az bir kez nargileyi denedikleri belirlenmiştir. Ayrıca sağlık alanında eğitim görmelerine rağmen öğrencilerin nargile konusunda yanlış bilgilere sahip oldukları bulunmuştur (Hassoy, Ergin, Davas, Durusoy ve Karababa, 2011). Bir diğer çalışmada (Korkmaz vd. 2013) ise kız öğrencilerin %17.2’sinin, erkek öğrencilerin ise %37.5’inin nargile kullandıkları belirlenmiştir. Öğrenci olmayan örneklemede gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise nargile kafelerde yüz yüze anket uygulaması ile 14-44 yaş aralığında 273 kişiye ulaşılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre nargile içenlerin yarısından fazlası 18-24 yaş grubundadır. Katılımcıların %60 kadarı son iki yıl içerisinde nargileye başlamıştır. Katılımcılarda nargileye ilişkin yanlış bilgilerin olduğu ve katılımcıların %89’unun nargileyi bırakmayı düşünmediği belirlenmiştir (Korkmaz vd. 2013). Aynı yöntemle 460 kişi ile gerçekleştirilen bir diğer araştırmada (Erbaydar, Bilir ve Yıldız 2010) ise katılımcıların en çok aromalı nargile tercih ettiği, katılımcıların yarısının nargilenin bağımlılık yapmadığını düşündüğü belirlenmiştir.

Alanyazındaki nargile kullanımına ilişkin sınırlı sayıda çalışmanın genel olarak çoğunlukla üniversite örnekleminde gerçekleştirildiği, dikkate değer bir oranda gençlerin nargile kullanımının ele alındığı, katılımcıların genel olarak nargilenin zararlarını yeterince farkında olmadıkları, hatalı bilgilere ve bağımlılık yapıcı olmadığı yönünde bir kalıp yargıya sahip oldukları görülmektedir. Bu araştırma bulguları çerçevesinde son yıllarda nargile kafelerin ülkemizde gittikçe yaygınlaşması ve nargile kullanımının özellikle gençler arasında gittikçe artması, nargile kullanımı konusunda aktif bir biçimde nargile kullanıcıları ile daha çok ve daha geniş araştırmaların yapılması gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Böylece, bu

araştırmalar ile nargile kullanıcılarının nargile kullanım davranışı örüntülerinin ortaya konması, bu konuda yapılacak önleyici çalışmaların ve politikaların geliştirilmesine ve etkililiğinin artırılmasına önemli katkılar sağlayabilecektir. Bu kapsamda, mevcut araştırma aktif bir biçimde nargile kullanıcısı olan bireylerin nargile kullanım örüntülerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç çerçevesinde araştırmada erkek nargile kullanıcılarının genel nargile kullanım özellikleri, nargileye başlama ve halen kullanma temel nedenleri ve nargile kullanımının zararlı etkilerine ilişkin farkındalıkları betimlenmektedir.

Yöntem

Mevcut çalışma nargile kullanıcılarının nargile kullanım davranışlarını ortaya koymaya yönelik betimsel bir araştırmadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, nargile kullanıcılarının oluşturduğu bir sosyal medya grubuna üye olan 265 erkekten oluşmaktadır. Bu katılımcı grubu, üye oldukları bu sosyal medya hesabında nargile ve nargile malzemesi üzerine paylaşımlar yapmaktadırlar. Mevcut çalışma grubu, 5047 üyesi bulunan (23.01.2019 tarihi itibari ile) bu sosyal medya grubunun %5,25'ini oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşları 18-56 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 26,41 olarak belirlenmiştir. Ayrıca katılımcı grubun %66,40 bekar ve %33,60'ı evli bireylerden oluşmaktadır ve katılımcıların %23,80'i çocuk sahibidir. Çalışma durumu açısından ise %61,50'si aktif bir biçimde çalışmakta iken %48,50'si çalışmamaktadır ve katılımcıların %31,30'u öğrencidir. Tüm katılımcılar araştırmaya katılırken aktif biçimde nargile kullanıcısı durumundadırlar.

Veri Toplama Aracı

Nargile Kullanım Davranışları Anketi; bu çalışmada kullanılmak üzere nargile kullanıcılarının nargile kullanım davranışları hakkında bilgi elde etmek üzere araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. . Ankette, katılımcıların bazı genel kişisel bilgilerine ve nargile içme davranışlarına, nargile ile ilgili bilgi düzeyine ve nargileye yönelik tutumlarına ilişkin bilgi elde etmeyi amaçlayan kapalı uçlu ve kapalı-açık uçlu karışımı sorular yer almaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında veri toplamak için araştırmacılar tarafından geliştirilen anket kullanılmıştır. Hazırlanan anket, Google Drive hizmeti kullanılarak çevrimiçi ortama aktarılmış ve araştırma hakkında katılımcılara kısa bir açıklama yapılarak onayları alınmış ve anket linki grupta paylaşılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen bireylerin ilgili araştırma sorularının yer aldığı bağlantıya tıklayarak yanıtlamışlardır. Veri toplama süreci iki ay sürmüş sonrasında anket erişime kapatılmıştır. Böylece, veri toplama işlemi Ocak-Şubat 2019 tarihlerinde tamamlanmıştır. Ankette yer alan kapalı-açık uçlu karışımı sorularda kullanıcıların diğer seçeneğine verdikleri yanıtlar içerik analizi yoluyla gruplandırılarak analiz edilmiştir. Ankette elde edilen verilerin SPSS 18.0 paket programı ile betimsel istatistikler kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bulguları, katılımcıların genel nargile kullanım özellikleri, nargile kullanım nedenleri ve nargile kullanımının zararlı etkilerine ilişkin farkındalıkları biçiminde üç grupta toplanarak aşağıda sunulmuştur.

Nargile Kullanıcılarının Genel Nargile Kullanım Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmada katılımcıların nargile kullanım durumlarını betimlemeye yönelik sorulardan elde edilen bilgilerin dağılımları aşağıda Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Nargile kullanıcılarının genel nargile kullanım özellikleri

Değişken		N	%
Nargile içme süresi (yıl olarak)	5 yıldan fazla	137	51.7
	2-5 yıl	104	39.2
	Son 1 yıl	15	5.7
	Son 1 yıldan az	9	3.4
Nargile içme sıklığı (gün olarak)	Ayda 4'ten az	6	2.3
	Haftada bir	25	9.4
	Haftada 2-5	96	36.2
	Her gün	138	52.1
Nargile içilen yer*	Ev	263	41.09
	Kafe	200	31.25
	Açık hava-(Piknik. Doğa gibi)	130	20.31
	İşyeri	47	7.34
Tütünün tedarik biçimi*	Arkadaşım	3	0.79
	İnternet siteleri/sosyal medya	211	55.38
	Tütün satan işyerleri	158	41.47
	Kafeler	3	0.79
	Yurtdışından getiriyorum	2	0.52
Nargilenin yanı sıra halen sigara içme durumu	Kendim yapıyorum	4	1.05
	Hiç içmedim	158	59.6
	Halen içiyorum	18	6.8
	Eskiden içerdim şu an içmiyorum	89	33.6
Bir içimde kullanılan tütün miktarı (lüle olarak ifade edilmektedir)	1 Lüle (yaklaşık 20gr)	178	67.2
	2-3 Lüle	73	27.5
	3 Lüleden fazla	14	5.3
Nargile içmeden geçirilen ortalama en uzun süre	Bir gün	38	14.3
	2-5 gün	82	30.9
	1 hafta	39	14.7
	2 hafta	34	12.8
	1 ay	58	21.9
	1 yıl	9	3.4
Nargile kaynaklı sağlık sorunu yaşama durumu	1 yıldan fazla	5	1.9
	Herhangi bir sağlık sorunu yaşamadım	234	88.3
	Zehirlenme	8	3.0
	Uçuk	7	2.7
Solunum problemleri	16	6.0	

* Katılımcılar birden fazla yanıt verebilmektedir.

Tablo 1’ de görüldüğü üzere katılımcıların yaklaşık yarısından biraz fazlası (%51,70) beş yıldan fazla süredir nargile kullanmaktadır. Ayrıca iki ile beş yıl arasında nargile kullanan kişilerde eklendiğinde (%39,20) katılımcıların %90,90’unun yaklaşık iki yıldan fazla süredir nargile kullanıcısı olduğu görülmektedir. Benzer biçimde nargile kullanıcılarının yarısından biraz fazlası (%52,10) her gün nargile içmektedir ve buna haftada iki ile beş gün kullananlar dahil edildiğinde (%36,20), katılımcıların %88,30’unun haftada iki gün ve daha fazla nargile kullandığı dikkati çekmektedir. Nargile en yoğun biçimde evde kullanılmakta (%49,01) olup, bunu kafelerde kullanım (%31,25) takip etmektedir. Nargile tütünün tedarikinin ise yaklaşık yarısından biraz fazlası internet ortamından (%55,38) sağlanırken, bunu tütün satan işyerleri (%41,47) izlemektedir.

Nargile kullanıcılarının aynı zamanda sigara kullanma durumları incelendiğinde ise nargile kullanıcılardan sigara hiç kullanmadığını belirtenlerin oranı %59,60’dır. Ayrıca, nargile kullanıcılarının halen %33,60’sı sigara içmezken %6,80’i halen sigara içmeyi de sürdürmektedir. Nargile kullanmadan geçirilen ortalama en uzun süre açısından ise kullanıcıların en çok 2-5 gün arasında nargile kullanmadan durabildikleri (%30,90) ifade etmektedirler. Ayrıca, kullanıcıların %88,30’u nargile kaynaklı herhangi bir sağlık sorun yaşamadığını belirtirken %11,70’si sağlık sorunu yaşadığını ve bu sorunlarında sırasıyla solunum problemleri (%6), zehirlenme (%3) ve uçuk (%2,7) olduğunu ifade etmektedirler

Nargile Kullanıcılarının Nargile Kullanma Nedenlerine İlişkin Bulgular

Araştırmada nargile kullanıcılarının nargileye başlama temel nedenleri ve halende nargile kullanma temel nedenleri hakkında bilgi elde edilmiştir. Elde edilen bilgilerin dağılımları aşağıda Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Nargile kullanıcılarının nargileye başlama ve halen kullanma temel nedenleri

Değişken	N	%
Nargileye başlama temel nedeni*	Arkadaş etkisi	102 22.87
	Stres/Depresif duygudurum	50 11.21
	Sosyalleşme isteği	69 15.47
	Sigara içmenin alternatifi olarak	35 7.85
	Ailede birinin içiyor olması	17 3.81
	İşim/Mesleğim gereği	3 0.67
	Özenme	17 3.81
	Tadı/ Kokusu/ Dumanı	4 0.90
	Merak etmek	137 30.72
	Eğlence amaçlı	12 2.69
Şu anda nargile içme temel nedeni*	Hoşuma gidiyor	254 57.47
	Arkadaş etkisi	33 7.47
	Stres/Depresif Duygudurum	57 12.90
	Sosyalleşme isteği	51 11.54
	Sigara alternatifi olarak	28 6.33
	Ailede birinin içiyor olması	8 1.81
	Mesleğim/işim	1 0.23
	Özenti	4 0.90
	Tadı/Koku ya da Dumanı	5 1.13
Bağımlılık	1 0.23	

* Katılımcılar birden fazla yanıt verebilmektedir.

Tablo 2’de de görüldüğü üzere nargile kullanıcılarının nargile kullanmaya başlama temel nedenleri incelendiğinde kullanıcıların daha çok merak ettiği için (%30.72), arkadaş etkisi (%22,87), sosyalleşme isteği (%15,47), stres/depresif duygudurumu (%11.21) ve sigara içmenin alternatifini olarak görme (%7,85) gibi nedenler ile nargileye başladığı görülmektedir. Kullanıcıların halen nargile kullanma temel nedenleri açısından ise daha çok hoşuna gittiği için (%57,47), stres/depresif duygudurumu (%12,90), sosyalleşme isteği (%11,54), arkadaş etkisi (%7,47) ve sigara içmeye alternatif olması (%6,33) temel nedenleri ile kullandıkları anlaşılmaktadır.

Nargile Kullanıcılarının Nargilenin Zararlı Etkilerine Yönelik Farkındalıklarına İlişkin Bulgular

Araştırmada nargile kullanıcılarının nargile kullanımının zarar verici etkileri hakkındaki farkındalıkları belirlemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda kullanıcıların kendilerine verilen ifadelere ilişkin derecelendirmelerini içeren dağılım aşağıda Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Nargile kullanıcılarının nargile kullanımının zarar verici etkileri hakkındaki farkındalıkları

İfade		N	%
Nargile sağlığa zararlıdır	Evet	211	79.6
	Hayır	37	14.0
	Fikrim Yok	17	6.4
Nargile sigaradan daha az zararlıdır	Evet	167	63.0
	Hayır	55	20.8
	Fikrim Yok	43	16.2
Nargile bağımlılık yapar	Evet	148	55.8
	Hayır	97	36.6
	Fikrim yok	20	7.5
Nargileyi zararlı olduğu için bırakmayı düşünüyorum	Evet	25	9.4
	Denedim, ancak bırakamadım	9	3.4
	Hayır	231	87.2

Tablo 3’te görüldüğü gibi katılımcıların büyük çoğunluğu nargilenin sağlığa zararlı olduğunun (%79,60) farkında olmakla birlikte, nargilenin sigaradan daha az zararlı olduğu görüşünde olanların da oldukça yüksek bir orana (%63) sahip olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca kullanıcıların yaklaşık yarısından biraz fazlası nargilenin bağımlılık yaptığını (%55,80) düşünürken, yaklaşık üçte biri (%36,60) bağımlılık yaptığını düşünmemektedir. Yine, nargileyi zararlı olduğu için bırakmayı düşünenlerin oranı oldukça düşük (%9,40) bırakmayı düşünmeyenlerin oranının (%87,20) oldukça yüksek olduğu bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Nargile kullanımı hem Türkiye’de hem de tüm dünyada giderek artan bir olgudur. Mevcut araştırma bulguları da katılımcıların yaklaşık yarısından biraz fazlasının beş yıldan fazla süredir nargile kullandığını göstermektedir. Bu kullanıcı sayısına, iki ile beş yıl arasında nargile kullanan kullanıcılar da eklendiğinde katılımcıların %90,90’unun yaklaşık iki yıldan fazla süredir nargile kullanıcısı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bulgular, tütün bitkisinin bir ürün olarak en yaygın kullanılan ve en bilinen hali olan sigara gibi nargile biçiminde tütün kullanımının da bağımlılık yapıcı olduğunu bir kez daha göstermektedir. Nitekim bu

araştırmada da kullanıcıların önemli bir kısmı (%63) nargilenin bağımlılık yapıcı olduğu görüşünü taşımaktadır. Ayrıca mevcut araştırma bulguları nargilenin bağımlılık yapıcı olduğunu kanıtlar biçimde nargile kullanıcılarının yarısından biraz fazlasının (%52,10) her gün nargile içtiğini ve yaklaşık dörde üçünün nargile içmeden en fazla iki haftaya kadar yapabildiğini göstermektedir. Yine, bir içimde kullanılan tütün miktarının da bazı kullanıcılar da oldukça yüksek olabilmesi söz konusudur. Bu bulgular, nargile kullanıcılarının tütün veya madde bağımlılığının bazı belirtilerine sahip olduklarını işaret etmektedir. Benzer biçimde nargile içenlerin bağımlılık düzeylerini değerlendiren bir çalışmada da katılımcıların %10'unun bağımlılık kriterlerini gösterdiği ortaya konmaktadır (Saravanan, Attlee ve Sulaiman 2019).

Mevcut araştırmada nargile en yoğun biçimde evde kullanılmakta (%49,01) olduğu, bunu kafelerde kullanımın (%31,25) takip ettiği bulunmuştur. Bu bulgu, nargilenin en yoğun kullanım alanlarının ev ve kafeler olduğunu göstermektedir. Nargilenin hazırlanması ve özgürce tercihlerini yansıtabilecek biçimde kullanımı açısından evler kullanıcılar için önemli bir ortam oluşturmaktadır. Evlerin yanı sıra kullanıcıların kafeleri de nargile kullanımı açısından önemli bir seçenek olarak değerlendirdiği görülmektedir. Özellikle Türkiye'de son yıllarda şehirlerde hızla artan nargile kafeler veya kafelerin nargile içilen bölümlerindeki sunumlar nargile kullanımını daha fazla göz önüne getirmiştir. Ayrıca, nargile tütününün aromatik tatlar ile çeşitlendirilmesi ve bu ürünlerin oldukça bol çeşidine erişim olanağı, bireylerin kafelerde nargile içme alışkanlığı geliştirmelerine katkı sağlamıştır. Bunu destekler biçimde araştırmanın bir diğer bulgusunda da kullanıcılar şu an için nargile içme temel nedeni olarak en çok nargile içmekten hoşlanmalarını (%57,47) göstermektedirler. Yine, sürekli olarak nargile tüketen bireyler genel olarak evde nargile kullansa dahi, kullanıcıların büyük çoğunluğunun kafeleri kullanması da söz konusudur. Bu çerçevede kafelerde nargile kullanımının yüksek düzeyde olması nargile kullanımının bir açıdan sosyalleşme işlevi görmesi ile de ilişkili olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim bu araştırmada katılımcılar nargileye başlama sebepleri açısından dikkate değer biçimde nargileye başlama ve halen kullanım temel nedeni olarak sosyalleşme isteğini göstermektedirler. Diğer bir ifade ile sosyal ortamın nargile kullanımında dikkate değer bir role sahiptir. Bu davranış örüntüsü alanyazın ile benzerlik göstermektedir. Alanyazında nargile bağımlılığının en önemli yordayıcısının sosyal etkileşim olduğu vurgulanmakta (Saravanan vd. 2019) ve sosyal ortama uyum davranışının nargile kullanımının önemli bir belirleyicisi olduğu ifade edilmektedir (Aktaş, Hıdıroğlu ve Karavuş 2018). Bu bulgular çerçevesinde, özellikle genç nüfusun zamanının önemli bir kısmını geçirdiği bu kafelerin nargile kullanımının cezbedici biçimde artması ve bağımlılığının gelişmesi açısından önemli bir risk faktörü haline gelmesinin söz konusu olduğu söylenebilir. Nitekim, nargile kullanımı gençler arasında tehlikeli bir trend olarak değerlendirilmektedir (Bali vd. 2015; Asma vd. 2016; Sezer ve Pıçak Kayım, 2011). Ayrıca bu kafelerin bazılarının ruhsatsız biçimde nargile sunumları yapabilmeleri ve sigara kullanımı gibi nargile kullanımını da alışılmış ve olağan bir tüketim biçimi olarak gösterme çabasında olmaları olasıdır. Bu durum ise nargilenin bağımlılık yapıcı yönünden daha çok elde edilen hazza odaklanılmasına yol açabilmektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu ise tütün tedariki yapılan yerdir. Araştırmada nargile tütününün tedarikinin yaklaşık yarısından biraz fazlası internet ortamından (%55,38) sağlanırken, bunu tütün satan yerler (%41,47) izlemektedir. Nargile kullanıcıları oldukça farklı çeşitte ve çok farklı aromalar ve kimyasallar ile zenginleştirilmiş nargile tütününü kolayca internet ortamında bularak edinebilmektedirler. Bununla birlikte Türkiye'de tütün ürünlerinin internet üzerinden satışı tütün ürünlerinin zararlarının önlenmesi ve kontrolü hakkında kanun ile yasaklanmıştır. Buna rağmen kolayca istediği ürünlere erişimin sağlanması dikkat çekici bir

olgudur. Bu konuda yasal düzenlemeler olmasına rağmen yüksek oranda satışın internet üzerinden gerçekleştirilmesi, denetim mekanizmalarının daha etkili bir şekilde çalışması gerektiğini işaret etmektedir. Tütün ürünlerine bu derece kolay bir yolla erişilebilmesi nargile bağımlılığını da artırıcı temel faktörlerden bir haline gelebilmektedir.

Araştırmada kullanıcılar nargile kaynaklı herhangi bir sağlık sorun yaşamadığını (%88,30) belirtmektedirler. Bu kullanıcılar sağlık sorunu yaşamadıklarını belirtmekle birlikte, tütün ürünlerinin kullanımı kullanıcılarda doğrudan rahatsızlık oluşturmamakta, uzun dönem içerisinde ve dolaylı olarak bireylerin vücut sistemleri ve organları üzerinde zararlı etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Alanyazında tütün ve tütün ürünlerinin insan vücuduna zararlı konusunda oldukça geniş bir araştırma bulgusu mevcuttur. Bu araştırmalarda genellikle kardiyovasküler problemler, çeşitli kanserler, enfeksiyon riski ve salgınların yayılma hızını artırdığı ve akciğer kanserine neden olduğu ifade edilmektedir (Kadhun vd. 2015; Shaikh vd. 2008). Yine, nargile kullanımı ile hiperglisemi, pankreas ile ilgili sorunlar, kardiyovasküler problemler, ağız ve diş sağlığı ile ilgili problemler, mide problemleri ve özofagus kanserleri, prostat kanseri, alınan kimyasal maddeler yüzünden kanserojen maddeler ile temas arasında ilişkilerden söz edilmektedir (Aslam vd. 2014). Nargile kullanımının nefes darlığı, yüksek tansiyon, uyku problemleri, artmış kan şekeri gibi problemlere yol açtığı belirtilmektedir (Husain vd. 2016). Bunu destekler biçimde, bu araştırmada sağlık sorunu yaşayanlarında sırasıyla solunum problemleri (%6), zehirlenme (%3) ve uçuk (%2,7) sorunları yaşamaktadırlar.

Araştırmada nargile kullanıcılarının nargile kullanmaya başlama temel nedenleri çoğunlukla merak ettiği için, arkadaş etkisi, sosyalleşme isteği, stres/depresif duygudurumu ve sigara içmenin alternatifi olarak görme gibi nedenler biçimindedir. Bu bulgular, nargileye başlanmasında merak duygusunun en temel faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bireyler merak ettiği için nargileyi denemektedirler. Bunu destekler biçimde, araştırma bulguları üniversite öğrencilerinin %65.10'ünün en az bir kez nargileyi denediklerini (Hassoy, Ergin, Davas, Durusoy ve Karababa, 2011) ortaya koymaktadır. Ayrıca arkadaş etkisinin ve sosyalleşme isteğinin de önemli faktörler olması, bu kullanım alışkanlığının veya bağımlılığının oluşmasında nargile sunan kafelerin tüm yönleri ile önemli bir ortam sağlayıcı haline getirmektedir. Benzer biçimde kullanıcıların halen nargile kullanma temel nedeni en çok hoşuna gitmesi olarak belirtilmektedir. Bu durum, nargilenin çok farklı aromalar ve kimyasallar ile zenginleştirilerek ve tütün ürünü olma özelliğini geri plana iterek daha haz verici hale getirilmesini işaret etmektedir. Nitekim, bu araştırmanın diğer bulgularında nargilenin sigaradan daha az zararlı (%63) olarak görme ve nargile kullanımını sigara içmeye bir alternatif olarak görme düşüncesi kullanıcılarda hakimdir. Oysa, nargile içerdiği tütün ürünü, kömür ve aromatik tatlandırıcılar ile, belki de sigaradan çok daha fazla zararlı maddeye maruz kalmaya yol açabilmektedir. Bu yönü ile, bireylerin sigara gibi nargilenin de zararlı etkileri konusunda bilgilendirilmeleri ve bilinçlendirilmelerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu düşüncüyü destekler biçimde araştırma bulguları kullanıcıların dikkate değer bir kısmının nargile konusundaki bilgi eksikliği olduğunu ve zararları konusunda yeterli farkındalık düzeyine sahip olmadıklarını işaret etmektedir. Araştırmada katılımcıların büyük çoğunluğu nargilenin sağlığa zararlı olduğunu (%79,60) ve nargilenin bağımlılık yaptığını (%55,80) farkında olmakla birlikte, yaklaşık üçte biri (%36,60) bağımlılık yaptığını düşünmemektedir ve nargilenin sigaradan daha az zararlı olduğu (%63) düşünmektedir. Bu durum, kullanıcıların önemli bir kısmının nargilenin zararları konusunda bilgi sahibi olduğu gibi algılanır olmakla birlikte, nargileyi zararlı olduğu için bırakmayı düşünmeyenlerin oranının (%87,20) oldukça

yüksek olması kullanıcıların yeterli farkındalık düzeyine ulaşmadığını da işaret etmektedir. Bu açıdan nargile kullanıcılarının zararlı ve bağımlılık yapıcı olduğunu düşünmelerine rağmen, bırakmayı düşünmemeleri, onların nargile kullanımından haz almaları ve dolayısıyla bağımlılık belirtilerine sahip olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Nitekim araştırma bulguları bütüncül değerlendirildiğinde; kullanıcıların genel olarak bağımlılık belirtilerine sahip oldukları, bu çerçevede hoşlandıkları için kullandıklarını belirttikleri, bununla birlikte zararları ve bağımlılık yapıcı olduğunun farkında olmakla birlikte sigara kadar zararlı görmedikleri ve bırakmayı da düşünmeme eğiliminde olabilmeleri söz konusudur. Alanyazında, özellikle üniversite öğrencileri arasında nargilenin tehlikeleri konusunda bir bilgi eksikliği olduğu vurgulanmaktadır (Muzammil vd. 2019). Türkiye’deki çalışmalarda da benzer bulgular söz konusudur (Aktaş, Hıdıroğlu, ve Karavuş 2018; Sezer vd. 2018). Dolayısıyla nargile kullanımı ile mücadele söz konusu olduğunda bu bilgi eksikliği önemli bir faktör haline gelmektedir. Bu nedenle, tüm tütün ürünlerinde olduğu gibi nargile kullanımı konusunda da tüm bireylerin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Mevcut araştırma bulguları da bunu işaret etmektedir. Bu bulgular çerçevesinde nargile kullanımının yaygınlaştığı gerçeğini de dikkate alarak nargile kullanımının denetim altına alınması gerekmektedir. Bu yönde nargile tütününe internet ortamında kolayca erişimin engellenmesi, kafelerde nargile kullanımının gözden geçirilmesi ve bir ortam sağlayıcı haline dönüşmemesi için tedbirlerin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, nargile kullanımının zararları konusunda bilgilendirme oldukça önemlidir. Sigaranın zararları konusunda son yıllarda sağlanan bilinçlenme ve farkındalığın nargile gibi tüm tütün ürünlerini kapsayıcı biçimde yapılması ve bu yönde bilgilendirici ve önleyici programların geliştirilmesi ve uygulanması hedeflenmelidir. Bireylerin tütün ürünleri kullanımının hem insan sağlığı hem de ekonomik açıdan olumsuz sonuçlar doğurduğu gerçeğini göz önünde bulundurmaları için tüm toplum gerekli çabayı sergilemelidir.

Mevcut araştırmanın, nargile kullanıcılarının kullanım örüntüleri hakkında ortaya koyduğu bulgular ile dikkate değer olduğu düşünülmektedir. Alanyazındaki nargile kullanımı konusunda sınırlı sayıda çalışma olup, bu çalışmanın alanyazına katkı sağlayıcı olduğu ve nargile kullanımı konusunda yapılacak bilgilendirici ve önleyici çalışmalara temel oluşturacağı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte mevcut çalışmanın yöntemsel sınırlılıkları olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışma betimleyici bir çalışma olup, veriler bir internet sitesindeki kullanıcıların çevrimiçi anket sorularını yanıtlamalarına dayalı elde edilmiştir. Bu doğrultuda mevcut çalışma nargile kullanımı konusunda bir ön çalışma niteliğinde değerlendirmelidir.

Etik Beyan

“Nargile Kullanım Özellikleri, Nedenleri, Farkındalıkları: Erkek Nargile Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynaklar

- Aktaş, A., Hıdıroğlu, S., & Karavuş, M. (2018). Üniversite öğrencilerinin nargile içme konusundaki bilgi, tutum ve davranışları. *Fırat Tıp Dergisi*, 23(2), 68–72.
- Al-Naggar, R. A., & Bobryshev, Y. V. (2012). Shisha smoking and associated factors among medical students in Malaysia. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 13(11), 5627–5632. <https://doi.org/10.7314/APJCP.2012.13.11.5627>
- Aslam, H. M., Saleem, S., German, S., & Qureshi, W. A. (2014). Harmful effects of shisha: Literature review. *International Archives of Medicine*, 7(1), 1–9. <https://doi.org/10.1186/1755-7682-7-16>
- Asma, S., Gereklioglu, C., Korur, A., & Solmaz, S. (2016). Nargile kullanımı : Gençler için sinsi tehdit. *Turkish Journal of Family Medicine & Primary Care*, 10(2), 91–95. <https://doi.org/10.5455/tjfm.207978>
- Bali, E., Chinmaya, B., Chand, S., Tandon, S., Prasad, S., Sahu, D., & Handa, S. (2015). An emerging trend: Hookah smoking among youth smokers in Gurgaon, Haryana. *Journal of Indian Association of Public Health Dentistry*, 13(3), 244. <https://doi.org/10.4103/2319-5932.165240>
- BBC (2020). ‘Koronavirüs: İspanya’da beş bölgede sigara yasağı uygulamaya konuldu’ <https://www.bbc.com/turkce/ adresinden erişilmiştir>.
- Erbaydar, N. P., Bilir, N. & Yıldız, A. N. (2010). Knowledge, behaviors and health hazard perception among Turkish narghile (waterpipe)-smokers related to narghile smoking. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 26(1), 195–200.
- Ergüder, T. (2018). Küresel Tütün Kullanımı Salgını ve Kontrolü. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 12(4), 301-306. <https://doi.org/10.21763/tjfm.465777>
- Filiz, Z. (2007). Üç yönlü log-lineer modeller ile üniversite öğrencilerinin sigara, alkol ve nargile içme nedenlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 225–250. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/113159> adresinden erişilmiştir.
- Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2018) 2018-2023 *Tütün Kontrolü strateji belgesi ve eylem planı (2018)* https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/tutun-mucadele-bagimlilik-db/haberler/tutun_eylem_plani/Tutun_Kontrolu_Strateji_Belgesi_ve_Eylem_Plan_i.pdf adresinden erişilmiştir.
- Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (2020). <https://korona.hasuder.org.tr/tutun-kullanimi-yeni-koronavirus-hastaliginin-seyrini-agirlastiriyor-tutunden-kurtulma-zamani/> adresinden erişilmiştir.
- Hassoy, H., Ergin, I., Davas, A., Durusoy, R., & Karababa, A. O. (2011). Sağlık meslek yüksek okulu öğrencilerinde sigara, nargile, sarma tütün kullanımını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve öğrencilerin sigara, nargile, sarma tütüne başlama ve sürdürme konusundaki görüşleri. *Solunum Dergisi*, 13(2), 91–99. <https://doi.org/10.5505/solunum.2011.50490>
- Husain, H., Al-Fadhli, F., Al-Olaimi, F., Al-Duraie, A., Qureshi, A., Al-Kandari, W., & Mitra, A. K. (2016). Is Smoking shisha safer than cigarettes: comparison of health effects

- of shisha and cigarette smoking among young adults in Kuwait. *Medical Principles and Practice*, 25(2), 117–122. <https://doi.org/10.1159/000442417>
- Jawaid, A., Zafar, A. M., Rehman, T. U., Nazir, M. R., Ghafoor, Z. A., Afzal, O., & Khan, J. A. (2008). Knowledge, attitudes and practice of university students regarding waterpipe smoking in Pakistan. *International Journal of Tuberculosis and Lung Disease*, 12(9), 1077–1084. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18713508/> adresinden erişilmiştir.
- Kadhun, M., Sweidan, A., Jaffery, A. E., Al-Saadi, A., & Madden, B. (2015). A review of the health effects of smoking shisha. *Clinical Medicine (London, England)*, 15(3), 263–266. <https://doi.org/10.7861/clinmedicine.15-3-263>
- Khan, N., & Siddiqui, M. U. (2010). Prevalence , knowledge , attitude and practice of shisha smoking among medical and dental students of Karachi. *Journal of the Dow University of Health Sciences*, 2(September 2016), 3–10. <https://pesquisa.bvsalud.org/portal/resource/pt/emr-87596> adresinden erişilmiştir.
- Knishkowsy, B., & Amitai, Y. (2005). Water-Pipe (Narghile) Smoking: An emerging health risk behavior. *Pediatrics*, 116(1), e113–e119. <https://doi.org/10.1542/peds.2004-2173>
- Korkmaz, M., Ersoy, S., Özkahraman, Ş., Taşçı Duran, E., Çetinkaya Ulusoy, E., Orak, S., & Orhan, H. (2013). Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin tütün mamulleri - alkol kullanım durumları ve sigaraya yaklaşımları. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 20(2), 34–42. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/196895> adresinden erişilmiştir.
- Muzammil, Al Asmari, D., Al Rethaiaa, A., Al Mutairi, A., Al Rashidi, T., Al Rasheedi, H., & Al Rasheedi, S. (2019). Prevalence and perception of shisha smoking among university students: A cross-sectional study. *Journal of International Society of Preventive and Community Dentistry*, 9(3), 275. https://doi.org/10.4103/jispcd.JISPCD_407_18
- Özcebe, H., Güçiz Doğan, B., İnal, E., Haznedaroğlu, D., & Bertan, M. (2014). Üniversite öğrencilerinin nargile içme davranışları ve ilişkili sosyodemografik özellikleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(1), 19–28. <https://doi.org/10.5455/pmb>
- Saravanan, C., Attlee, A., & Sulaiman, N. (2019). A cross sectional study on knowledge, beliefs and psychosocial predictors of Shisha smoking among University students in Sharjah, United Arab Emirates. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 20(3), 903–909. <https://doi.org/10.31557/APJCP.2019.20.3.903>
- Sezer, R. E., & Pıçak Kayım, Y. (2011). Tütün mücadelesi için yeni bir tehdit : Aromatik nargile. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 33, 133–143. <https://acikerisim.cumhuriyet.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12418/1922> adresinden erişilmiştir.
- Sezer, R. E., Tanrıöver, Ö., Dirimen Arıkan, G., & Kaçar, M. (2018). A tobacco use survey among university students focusing on waterpipe use and relationship between first-tried tobacco product and becoming an established smoker. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 12(4), 281–287. <https://doi.org/10.21763/tjfmpe.465766>

- Shaikh, R. B., Vijayaraghavan, N., Sulaiman, A. S., Kazi, S., & Shafi, M. S. M. (2008). The acute effects of Waterpipe smoking on the cardiovascular and respiratory systems. *Journal of Preventive Medicine and Hygiene*, 49(3), 101–107. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19278135/> adresinden erişilmiştir.
- Taha, A. Z., Sabra, A. A., Al-Mustafa, Z. Z., Al-Awami, H. R., Al-Khalaf, M. A., & Al-Momen, M. M. (2010). Water pipe (shisha) smoking among male students of medical colleges in the eastern region of Saudi Arabia. *Annals of Saudi Medicine*, 30(3), 222–226. <https://doi.org/10.4103/0256-4947.62838>
- Türk Toraks Derneği (2018, 02 Haziran). Tütün ile ilgili gerçekler. <https://toraks.org.tr/site/news/4708> adresinden erişilmiştir.
- Tütün Mamullerinin Üretim Şekline, Etiketlenmesine ve denetlenmesine ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmelik (2019). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/03/20190301-5.htm> adresinden erişilmiştir.
- Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun (1996) . <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4207.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Wong, L. P., Alias, H., Aghamohammadi, N., Aghazadeh, S., & Hoe, V. C. W. (2016). Shisha smoking practices, use reasons, attitudes, health effects and intentions to quit among Shisha smokers in Malaysia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13(7). <https://doi.org/10.3390/ijerph13070726>
- WHO (2008) . WHO report on the global tobacco epidemic 2008. <https://www.who.int/tobacco/mpower/2008/en/> adresinden erişilmiştir.
- Zyoud, S. H., Al-Jabi, S. W., & Sweileh, W. M. (2014). Bibliometric analysis of scientific publications on waterpipe (narghile, shisha, hookah) tobacco smoking during the period 2003-2012. *Tobacco Induced Diseases*, 12(1), 1–6. <https://doi.org/10.1186/1617-9625-12-7>